

9. Conclusions

- 1) En el període estudiat el Dijous Bo de novembre esdevé la fira més important de Mallorca. En canvi, el Dijous Bo de maig perd tota la seva rellevància.
- 2) A principi del segle XX, el Dijous Bo ha abandonat el seu caràcter únicament comercial, si és que alguna vegada ho va ser, només comercial, i fou un punt de trobada, fins i tot un lloc per iniciar el festeig, la relació entre persones o la socialització.
- 3) Des de 1839 la diligència que regularment unia Palma amb Inca feia viatges especials amb motiu de les fires i del Dijous Bo.
- 4) El tren fou el mitjà de transport que va fer créixer l'assistència de persones a la fira dijouera, ja que connectava directament i ràpidament Inca amb Palma i amb tots els pobles i ciutats de l'illa que estaven dins la xarxa ferroviària.
- 5) El mercat del Dijous Bo va ser durant la major part del període estudiat un punt de trobada de compradors i venedors de tot tipus de productes agrícoles, ramaders i artesanals.
- 6) El Dijous Bo era un bon espai per a la venda del ramat porcí.
- 7) Els preus del mercat d'Inca eren una referència per a les compravendes a la resta d'illa.
- 8) El Dijous Bo es va obrir la venda de productes que no eren ni agrícoles, ni ramaders ni artesanals, sinó que eren productes per al regal, per als infants, per menjar o dolços destinats, sobretot, als visitants que arribaven a Inca per passejar-se.
- 9) El Dijous Bo començà a mostrar un caràcter marcadament festiu a final del segle XIX. Per uns, això va ser considerat un fet molt positiu, ja que millorava la fira. Per uns altres, tenia efectes negatius perquè anava en detriment dels valors comercials que la caracteritzaven.

Toros a Inca l'any 1924

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Llorenç Payeras Capellà

M. Magdalena Payeras Capellà

Entre les activitats que es varen organitzar dins del marc de les XII Jornades d'Estudis Locals d'Inca es va realitzar una visita guiada a la plaça de toros d'Inca i al Museu Taurí de la ciutat. Durant el recorregut d'aquesta visita es va constatar la rellevància d'alguns fets històrics relacionats amb el món taurí a la ciutat d'Inca.

Nombrosa documentació relacionada amb la història de l'afició taurina a Inca es troba dispersa en arxius familiars. Consultant l'arxiu de la família Payeras-Capellà s'han trobat documents gairebé centenaris. Aquesta comunicació pretén donar a conèixer una part d'aquesta documentació així com descriure els fets relacionats.

Rememorant aquests fets es recorda que a Inca durant un temps es disposava de nombroses instal·lacions amplament utilitzades, com la mateixa plaça de toros, el teatre, cinemes, triquet, hípica... Actualment aquestes infraestructures es troben desús o desaparegudes, i Inca ha deixat de gaudir dels esdeveniments culturals o d'esbarjo que s'hi realitzaven.

1. Antecedents

La plaça de toros d'Inca ha tengut moments molt lluitats, alternats amb altres de més grisos. I això sense oblidar algunes etapes d'inactivitat taurina.

De la història de la plaça formen part actuacions rellevants quant a l'anomenada dels toreros, destacant les de Juan Belmonte o Curro Romero, i també les del rellonejador Álvaro Domecq o els germans Peralta, entre altres.

Malauradament, no han mancat accidents fatídics. Aquests són els fets més coneguts i recordats, com el que va causar la mort d'Ángel C. Carratalá o també el manco conegut del "Niño de Valencia".

L'antiga tendència “torista” (és a dir, la que valora la integritat i comportament del bou com a requeriment principal) de la plaça d'Inca passà a la història amb l'arribada del toreig mediàtic. No obstant això, en els darrers anys hi ha hagut bous indultats: Rullero de Son Rossinyol el 1998, i un de més polèmic el 1999.

També podem dir que pràcticament tots els toreros mallorquins han actuat a Inca: Melchor Delmonte, Gabriel Pericàs, Jaime Pericàs, Valentín Luján, Campanilla, etc. També els rellonejadors Pedro Caldentey o l'inquer Jaime Roselló.

2. Actes taurins de l'any 1924

L'any 1924, hi va haver uns quants actes a la plaça d'Inca:

- Diumenge 15 de juny de 1924
Sis jònecs del marquès de Villamarta per a Emilio Fernández Prieto, Félix Rodríguez i Vicente Clemente “Alpargaterito”
- Diumenge 5 d'octubre de 1924
Sis jònecs de Rafael Lamamié de Clairac. Rellonejador: Bartolomé Guerrero. José Moreno “Moreno de Zaragoza” i Gil Tovar.
- Festes de Sant Abdon i Senén
A les festes de Sant Abdon i Senén, a l'estiu, també es programà un espectacle. Aquest, pels fets que l'acompanyen, és el que ha marcat la present recerca. El detallam a continuació.

3. Els actes taurins de les festes de Sant Abdon de 1924

La plaça de toros d'Inca tenia molt de prestigi per la qualitat i origen dels bous que s'hi torejaven. Moltes ramaderies de primer nivell enviaren bous a Inca: Antonio Pérez Taberner, duc de Veragua, Rafael L. de Clairac, Pérez de la Concha, Felipe Bartolomé, Eduardo Miura, Lorenzo Rodríguez, Concha y Sierra, Mª Eusebia Sánchez Cobaleda, Bernardino García Fonseca, Flores Albarran, Juan Contreras, Moreno de la Cova, Conde de Mayalde, Samuel Flores...

Aquell any, els bous que estaven programats per a dia 27 de juliol de 1924 eren de la ramaderia de Graciliano Pérez-Taberner. (Alguna crònica de l'època anomena erròniament la ramaderia com a Excm. Sr. Argimiro Pérez-Taberner. El tractament d'*excel·lentísim* correspon a Graciliano, que era diputat a Corts. Tampoc cap dels seus fills tenia aquest nom: Casimiro, Graciliano, Carmen, Guillermo i Fernando.)

Conten les cròniques que aficionats de Barcelona vengueren a Inca per veure l'espectacle programat. El renom dels toreros i el prestigi de la ramaderia dels bous feien l'esdeveniment molt atractiu.

3.1. Relació dels bous arribats a Inca

En concret, els bous de la ramaderia Pérez-Taberner que es varen dur per als actes de Sant Abdon foren:

NUMERACIÓ	NOM	COLOR
N. 6	LIMONCILLO	Colorado
N. 8	BUENA BARBA	Colorado
N. 24	MACARENO	Negro
N. 3	GRILLERO	Berrendo en negro
N. 23	MACARULLO	Negro mulato
N. 11	CAPACHUELO	Jabonero

Taula 1. Relació dels bous arribats a Inca

3.2. Ramaderia

L'antiga ramaderia de GRACILIANO PÉREZ-TABERNERO estava situada a diverses finques del petit poble de Matilla de los Caños, a la província de Salamanca.

Tenia la divisa dels següents colors: blau cel, rosa i groga. La senya era fulla de figuera a les dues orelles. Tenia una antiguitat del 17 de febrer de 1985.

Procedia de l'antiga ramaderia de Fernando Pérez-Taberner, fill d'Antonio Pérez i Jacoba Taberner García. Comprà, el 1884, 25 vaques al duc de Veragua, i un semental a Antonio Miura. Fou dividida entre els seus hereus el 1911, corresponent un dels lots al seu fill Graciliano Pérez-Taberner. Aquest eliminà les antigues vaques procedents de Veragua i Miura i les substituï, el 1920, per un lot de 130 o 135 vaques i dos sementals (Cristalino i Mesonero) del comte de Santa Coloma.

Des del 1949 es feren càrrec de la ramaderia els fills de Graciliano Pérez-Taberner, que mantengueren la línia d'èxits fins que la vengueren el 1969 al matador de toros Sebastián Palomo Linares.

El 1924 era l'any en què es torejaven els darrers bous de l'antiga línia Veragua-Miura, animals terrorífics, que com s'ha vist foren suprimits i canviats per uns d'un altre origen. Un any després, el 1925, a una *corrida* a Barcelona (com s'ha pogut constatar en fotografies), aquesta ramaderia de Graciliano Pérez-Taberner ja venia bous del nou tipus “Santacoloma”.

Els sis bous anunciats a Inca havien estat comprats l'any anterior per l'empresa de la plaça de toros de València, però, per motius que es desconeixen, no s'arribaren a lidiar.

Per tant, fou l'aspecte i els antecedents dels bous d'aquesta ramaderia enviats a Inca el que provocà una gran reacció en els toreros anunciats, que al final no els volgueren torejar.

3.3. Toreros anunciats

Els toreros que havien de formar el cartell de dit acte taurí eren:

Figura 1. "Valencia II" (font: www.hispaniainfo.es)

1. VICTORIANO ROGER "VALENCIA II"

- Madrid (1898-1936).
- Presentació a Madrid el 31 de desembre de 1916. De reconeguda família taurina.
- Alternativa el 17 de setembre de 1921. Padrí: "Granero". Testimoni: Joselito de Málaga. Bous de Narciso Darnaude.
- Es retira el 1931, però torna a torear el 1935 i el 1936.
- Conegut per idees falangistes, morí el 18 de desembre de 1936, afusellat a la carretera d'Hortaleza a Madrid.

Figura 2. "Facultades" (font: www.blancoyoro.blogspot.com)

2. FRANCISCO PERALTA SALERON "FACULTADES" substituï BRAULIO LAUSÍN

"Gitanillo de Ricla", lesionat per un bou a Saragossa un parell de dies abans.

- Antequera, Màlaga (1900-1930).
- Presentació a Madrid el 19 de juliol de 1917, a un espectacle nocturn.
- Alternativa a Barcelona el 2 de juny de 1922. Padrí: Chicuelo. Testimoni: Emilio Mendes. Bous de Carmen de Federico.
- Confirmació a Madrid: 22 de setembre de 1924. Padrí: Valencia II. Testimoni: Manuel Martínez.

Figura 3. "Fuentes Bejarano" (font www.torerosespanoles.blogspot.com)

3. LUIS MORAGAS FUERTES, "FUENTES BEJARANO"

- Madrid (1902-1999).
- Debuta a Madrid el 20 d'agost de 1922, amb jònecs de Matías Sánchez, alternant amb Antonio Sánchez i José Calarrafuente.
- Alternativa el 5 d'agost de 1923. Padrí: Valencia II. Testimoni: Algabeño. Bous d'Antonio Pérez.
- Confirmació a Madrid el 8 de juny de 1924. Bous de Sotomayor. Padrí: Valencia II. Testimoni: Marcial Lalanda.

3.4. Fets

El dissabte dematí, el dia abans de l'acte programat, començaren un seguit d'accions promogudes pels actants, totes amb la intenció de no torear aquells bous. El primer, emperò, va ser del torero més famós del tres, Victoriano Roger, "Valencia II", que al·legava que un dels bous, el 24, de nom Macareno, tenia una ferida a un ull, i no hi veia bé. Com que això no va ser cregut, els toreros ordenaren als picadors que, en provar els cavalls de picar, objectassin que no tenien prou doma i que no es podien utilitzar. Els manescals, no obstant això, certificaren que aquests reunien les condicions adients per a picar. L'opinió dels manescals no va convèncer els picadors, i el conflicte es prolongà tot el dissabte, sense solucionar-se. També al·legaren que la infermeria no reunia condicions suficients. L'empresari, intentant arreglar-ho, oferí una gratificació de 500 pessetes al torero que li tocàs en el sorteig el bou problemàtic, el n. 24, Macareno. "Valencia II" anuncià que, si li tocava a ell, no ho voldria cobrar (i de fet li tocà a ell). D'aquesta manera el problema semblava resolt, però a continuació els toreros s'excusaren en els picadors, que no acceptaven participar-hi.

El diumenge dematí, el mateix dia dels toros, seguí el problema. Els toreros deien que els seus picadors no volien actuar, i que ells sense picadors no podien fer res. Tots els picadors es feren forts que no volien actuar. Un d'ells anomenat "El Chano" era el que feia de portaveu, i al·legava qualsevol cosa, fins i tot que les brilles que duïen els cavalls no servien.

Es dona la casualitat que el delegat governatiu d'Inca era un comandant de l'arma de Cavalleria, Sr. González Moro, entès en la doma de cavalls. El delegat demostrà als picadors que aquells cavalls estaven en condicions de ser utilitzats. No obstant això, els picadors no claudicaren. I el mateix diumenge dematí foren detinguts i empresonats. Més tard s'intentà que els toreros ordenassin actuar als picadors, portant-los els vestits de torear a la presó, però els picadors s'hi negaren.

Els toreros també foren arrestats a les habitacions de l'hotel, i custodiats per la Guàrdia Civil. El jutge, el Sr. Cerdó, acudí a l'hotel per escoltar la negativa dels toreros a actuar i prendre les decisions adients.

Per la ciutat s'anava seguint el desenvolupament del conflicte. A primeres hores de l'horabaixa corria la notícia que ja estava tot arreglat i que hi hauria toros. Per això la gent anà a la plaça, entrà i esperà, debades, que començàs.

A l'hora de començar es comunicà que se suspenia, i el públic s'ho prengué molt malament. Cridant i protestant sortí de la plaça, i es dirigí cap al centre de la ciutat. Molta de gent se situà enfront de l'Hotel Domingo, on estaven retenguts els toreros.

Devers la una de la matinada, els tres toreros foren traslladats a la presó, al claustre de Sant Domingo. El públic, que encara estava enrabiat, en veure els toreros cridà, els insultà, i fins i tot els volia agredir. Quasi tota la nit hi hagué revetlla, la gent aguantà pel carrer fins a la matinada.

Els incidents agafaren major envergadura quan arribà un telegrama del Ministerio de la Gobernación donant l'ordre de la posada en llibertat dels tres toreros i les seves quadrilles, per poder atendre els seus compromisos professionals.

De primer moment els toreros es negaren a sortir de la presó, pensant que a fora la gent estava molt exaltada i els volien agredir. Per aquest motiu, sortiren ben entrada la nit, a les fosques, ja que s'apagaren els fanals dels carrers, i escortats per reforços de la Guàrdia Civil venguts a posta de Palma. El jutge, que havia pres declaració als toreros, s'inhibí en favor dels tribunals militars (excusant-se en la situació excepcional d'estat de guerra existent). El batle d'Inca Miquel Pujades i tot el consistori dimitiren, per considerar que es menyspreava el poble d'Inca amb aquesta ordre superior. Com a fet interessant, el canvi de batle i consistori no queda reflectit al llibre d'actes de l'Ajuntament. Per tant, hi ha un canvi de batle que no consta documentalment, suposam que per l'estat de censura que hi havia. També el governador presentà la dimissió.

L'empresari Pedro Coll fou cridat a declarar a Madrid, on es traslladà immediatament.

En aquests moments desconeixem el resultat del consell de guerra, per no existir en els arxius municipals cap document d'aquest assumpte.

Al final, sense toros, els toreros i els seus ajudants se sortiren amb la seva. Foren multats i posats en llibertat. I seguiren pressionant per tal de disminuir el poder i l'agressivitat dels bous de toros, cosa que ha perdurat fins als nostres dies.

“De los seis toros que para esta corrida envió D. Graciliano Pérez-Taberner, hay que decir en primer término que estaban estupendamente presentados. El ganadero se acreditó de escrupulosos y honrado al enviar un verdadero corral de toros y esto es la causa de todo lo sucedido. Estamos tan acostumbrados a ver lidiar con tanta frecuencia novillejos y becerros en corridas serias, que cuando de tarde en tarde vemos que se presentan toros de verdad nos asombra y ello nos produce la natural alarma. Y este es el pecado que cometió el ganadero salmantino, se olvidó de los tiempos que corren y envió toros...” (Sentimientos, *La Última Hora*, 11 d'agost de 1924, extret de B. Coll: *Inca, Història d'una plaça centenària (1919-2010)*, Ajuntament d'Inca, 2011.)

3.5. Celebració de l'acte taurí a posteriori

Passat tot l'enrenou, quinze dies després, sí que hi va haver toros a Inca. Dia 10 d'agost del 1924. Amb els mateixos bous. Foren contractats uns altres toreros, aquest pic més modest, sense tant de senyoriu, i amb més necessitat.

Figura 4. “Torquito”
(font: www.portaltaurino.net)

1. SERAFÍN VIGIOLA DEL TORCO “TORQUITO”

- Baracaldo (Bizkaia), 1890 – Madrid, 1958.
- Alternativa: a Barcelona el 8 de setembre de 1912 a mans de Manuel Mejías Rapela “Bienvenida”, el Papa Negro, i Juan Cecilio Punteret com a testimoni.
- Confirmació: a Madrid el 20-4-1913 per Vicente Pastor i Manolete. Després es dedicà a activitats taurines.
- Acomiadament: a Bilbao el 16 de juny de 1929 amb toros d'Encinas, alternant amb Cagancho i Vicente Barrera.

Figura 5. Antonio Sánchez Ugarte
(font: www.todocolación.net)

2. ANTONIO SÁNCHEZ UGARTE

- Madrid (1896-1964).
- Alternativa el 29.08.1922 a Linares amb Ignacio Sánchez Mejías i Marcial Lalanda amb bous de Murube.
- Confirmació a Madrid el 08.10.1922 amb bous de Sotomayor, Luis Frez i Juan Silveti.
- Es retira el 1929, arran d'una ferida feta per un bou de la Viuda d'Irtega.
- Torero discret que va tenir molts d'accidents amb els bous. Una el va tenir molt de temps aturat, i va començar a pintar.

- Es féu càrrec de la taverna familiar, al centre de Madrid, que transformà en un centre de tertúlia, art i bon menjar.
- Era íntim amic del pintor Ignacio Zuloaga. Assistien a les tertúlies gent com Pío Baroja, Sorolla, Marañón, Julio Camba, Vázquez Díaz y Cossío.

Figura 6. Joselito Martín
(font: www.torerosespanoles.blogspot.com)

3. JOSELITO MARTÍN

- Bilbao, 1896 – Santander, 1973.
- Debuta a Vista Alegre el 1917.
- Alternativa a Pamplona el 24.09.1922 amb Roger Valencia, Emilio Méndez. Toros de Concha Díez.
- Confirmació a Madrid 21.06.1925, Ricardo Anillo “Nacional”, Antonio de la Haba “Zurito”. Toros de Pablo Romero.
- Toreja més a Amèrica que a Espanya; destaca Veneçuela, Perú i Guatemala.
- Es retira el 1931.

Els tres toreros tallaren una orella cada un. El tercer bou, de nom Macareno, va ferir el picador Frutos Valencia, de la quadrilla de Joselito Martín.

3.7. Altres dades

Empresari: Pedro Coll.
Preu: 8.50 i 5.50 pessetes.
Batle: Miquel Pujades.

4. Documentació relacionada

4.1. Fotos dels bous

Com ja hem anunciat, la justificació inicial de la comunicació era l'existència, a l'arxiu familiar, de les fotos dels bous en qüestió i el record de la narració dels fets, que ens contà el nostre padrí, Tomàs Capellà Ferrer.

Es tracta de 6 fotos (b/n), 14 x 9 cm, format horitzontal. Sobre les imatges hi ha escrit, a mà, el número i el nom del bou. Al revers hi ha l'ordre de lídia, la descripció del pelatge, el torero corresponent i un qualificatiu del comportament a la plaça.

Ordre de lídia

Figura 7. N. 6. LIMONCILLO, *colorado*, brau. "Torquito"

Figura 8. N. 8. BUENA BARBA, *colorado*. A. Sánchez

Figura 9. N. 24. MACARENO, *negre*, brau. Joselito Martín (va agafar el picador "Valencia")

Figura 10. N. 3. GRILLERO, *berrendo en negro*, brau. "Torquito"

Figura 11. N. 23. MACARULLO, *negre mulato*, bo. A. Sánchez

Figura 12. N. 11. CAPACHUELO, *jabonero*, bravíssim. Joselito Martín

4.2. Recull de premsa

Els fets esmentats i les seves repercussions varen tenir un gran ressò a la premsa de l'època.

A la premsa local la informació es va censurar. Tant és així que a l'edició de *Ca Nostra* apareix un requadre en blanc al lloc on havia d'aparèixer la notícia.

A la premsa estatal les notícies que arribaven des d'Inca s'anaven publicant immediatament en diaris de tota la geografia de la Península, amb especial importància a la premsa de Madrid, d'on era "Valencia II", a la de Salamanca, lloc d'origen dels bous, Andalusia i Euskadi.

Les notícies dels esdeveniments varen aparèixer durant diversos dies i en alguns dels casos ocuparen la portada del diari.

<i>La Vanguardia</i>	<i>El Globo</i>
<i>La Libertad</i>	<i>The Times</i>
<i>El Siglo Futuro</i>	<i>La voz de Castilla</i>
<i>El Heraldo de Madrid</i>	<i>Crónica Meridional</i>
<i>La Voz</i>	<i>La Prensa: Diario Republicano</i>
<i>La Época</i>	<i>El Luchador</i>
<i>El Toreo</i>	<i>Diario de Almería</i>
<i>El Imparcial</i>	<i>El defensor de Córdoba</i>
<i>Heraldo Alavés</i>	ABC

Taula 2. Diaris on es varen publicar els fets

A continuació es mostren alguns retalls dels diaris esmentats.

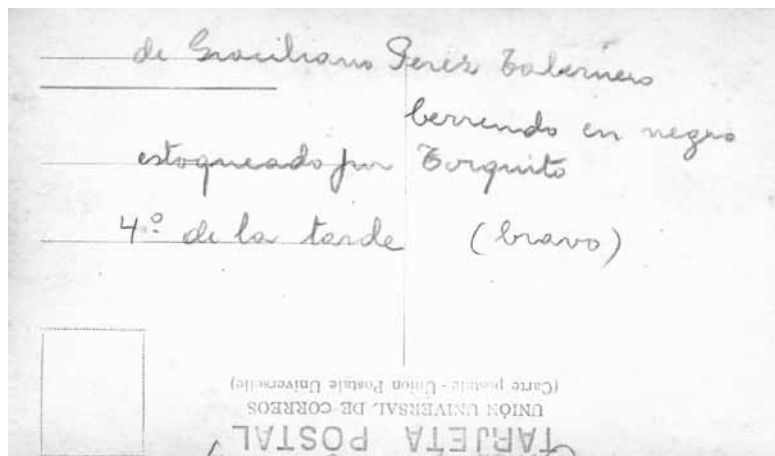

Figura 13. Revers d'algunes de les imatges amb anotacions

Figura 14. Portada del diari La Voz de dia 30 de juliol

Figura 15. Noticia de portada de La Voz de día 31 de juliol

Figura 16. Heraldo de Madrid

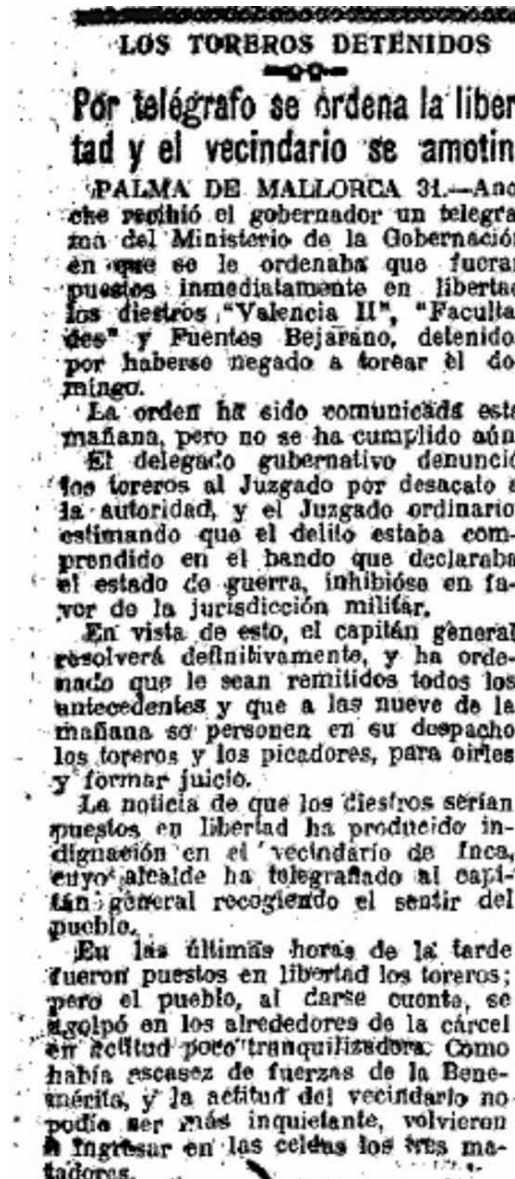

Figura 17. El Siglo Futuro, 31 de juliol

Figura 18. ABC, 31 de juliol, p. 22

Figura 19. La Época, 31 de juliol

Figura 20. ABC, 3 d'agost, p. 21 i 22

Figura 21. ABC, 9 d'agost, p. 16

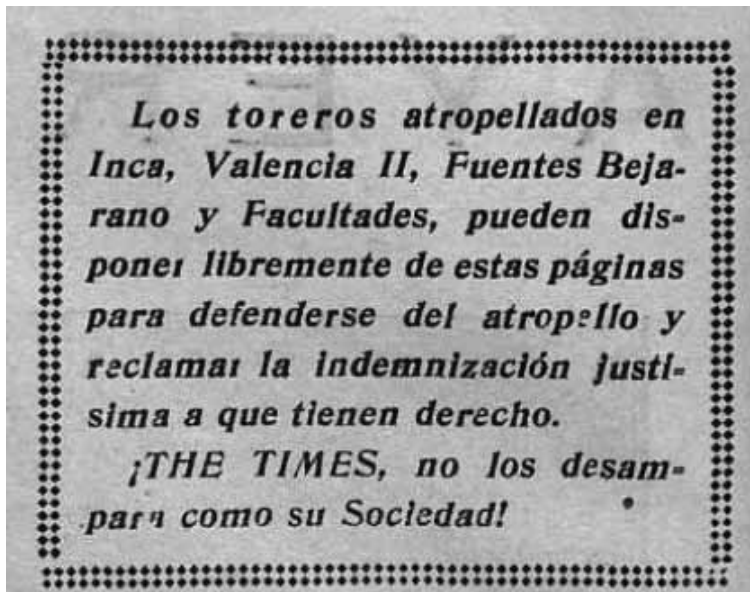

Figura 22. Algunes publicacions varen donar suport als toreros

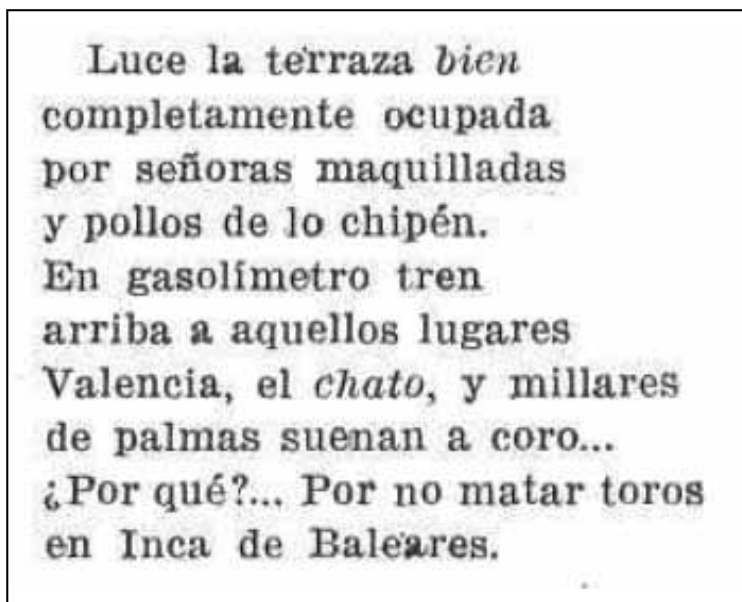

Figura 23. Versos dedicats a la valentia dels matadors

5. Conclusions

En la dècada dels anys 20 del segle passat, a Inca es vivia una gran afició als toros, i s'hi organitzaren actes de gran anomenada, quant al prestigi dels bous i dels toreros contractats. També s'organitzaven espectacles amb participació dels aficionats locals, agrupats per les clientele dels principals cafès de la ciutat.

Per això no és estrany que l'any 1924 es preparàs un acte de primera classe, amb els bous de més anomenada i els toreros més coneguts. Per aconseguir-ho, l'empresa taurina comptà amb la participació econòmica de la gent de la ciutat, que adquirí participacions en forma d'accions.

L'escàndol de la negativa a torejar aquells bous per part dels toreros indignà sobre manera la gent d'Inca, tenint en compte que no només no veia toros, sinó que també hi perdia doblers. Aquest fet, tant la negativa a torejar com la reacció massiva de la gent d'Inca, va ser reflectit a tota la premsa estatal, i censurat a la local.

Queden punts foscs en aquests fets, com el consell de guerra als toreros, i per què es rebé l'ordre de Madrid per alliberar-los.

Per acabar, volem indicar que la documentació gràfica exposada serà cedida al Museu Cultural Taurí d'INCA.

6. Referències

- Coll, Bartolomé. 2011. *INCA. Història d'una plaça centenària (1910-2010)*.
- Capellà Ferrer, Tomàs. *Testimoni Oral*.
- Lacreu, Josep. 1993. *Vocabulari Taurí*. Llenguatges específics, sèrie menor, 1. Generalitat Valenciana.
- Llabrés Fiol, Rafel. 1974. *Los toros en nuestras fiestas patronales*.
- Rodríguez Montesinos, Adolfo. 1997. *El toro de Santa Coloma*. Consejo General de Colegios Veterinarios de España.
- Viard, André. 2010. *Santa Coloma, una mezcla improbable. Tierras Taurinas. Opus 3*.
- Arxius: Arxiu Municipal d'Inca, Archivo Nacional de Prensa Histórica.

Agraïments: volem agrair a Catalina Ferrà i a l'Arxiu Municipal d'Inca la seva col·laboració en la recerca associada a aquesta comunicació.